

Partizanska lekarna

Marko Pršina
ZVKDS, OE Novo mesto; JKNM

Jame in človek

Širše območje Kočevskega roga, ki med drugim obsega tudi istoimensko visoko dinarsko planoto, lahko delovno omejimo s cestami na relaciji Kočevje–Dvor pri Žužemberku–Soteska–Semič–Dobliče–Bistrica–Livold–Kočevje. Na tem prostoru z večinoma apnenčasto podlago je po podatkih Katastra jam JZS registriranih prek 300 jam. V novejši slovenski zgodovini, v mislih imamo čas med drugo svetovno vojno, so številne jamske objekte tega območja domačini ali udeleženci v spopadih uporabljali v različne namene: kot zavetišča, zaklonišča, skrivališča, skladišča in tudi kot morišča – ta tako v medvojnem, še posebej pa v povojnem času. Če izvzamemo jame, ki so služila kot množična grobišča, so jame, v katerih jamarji še najdemo sledove človekovega delovanja, vse redkejše. Še pred dvema desetletjema in pol so bile tovrstne jame pogostejše, saj »še danes ob raziskavah manjših objektov naletimo na sledove bivanja: ostanki pogradov, obleke, opreme, z bruni ali kamenjem spretno založeni vhodi, za katerimi so bila skrivališča ali skladišča«. ¹ To lahko pripišemo

Vrh stožca pod vhodom. FOTO MARKO PRŠINA

Pazljivo izkopavanje najdb. FOTO MARKO PRŠINA

¹ Hudoklin, Andrej, 1987. Prispevek k jamarskemu poznavanju Kočevskega roga. V: Dolenjski kras 2. Novo mesto : JK Vinko Paderšič-Batreja, str. 18.

dejstvu, da so jame, ki so laže dostopne, v povojnem času »počistili« novi oblastniki, gozdarji, lastniki ali naključni obiskovalci. Materialni ostanki se v jamskih pogojih sicer obdržijo dlje kot na prostem, a kljub vsemu počasi in vztrajno propadajo. Tudi jame, ki so zabeležene kot arheološka najdišča, so na tem območju redke, kar kaže na šibko predzgodovinsko in poznejšo poselitev. No, v jame, ki so bliže naseljem, so v povojnem času domačini marsikaj tudi prinesli (komunalne in gradbene odpadke), a to ni predmet te zgodbe.

Odkritje

Da vztrajno jamarsko raziskovanje prej ali slej postreže s kakšnim presenečenjem, so maja 2009 ugotovili tudi Anton Tramte, Franci Vidmar in Uroš Mervič, ki so v jamarski novici na klubski spletni strani zapisali, da se v jami v bližini Mirne gore oz. pri Kremenu »po 5 m globine odpre 6 m dolga dvorana, ki je deloma zasigana. V njej smo našli nekaj zanimivih predmetov, ampak več o tem kdaj drugič«. ² Skrivnost so zaupali Andreju Hudoklinu, ki je informacijo in drobne najdbe posredoval pristojni novomeški enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (Zavod). Njegovi strokovnjaki smo takoj prepoznali ampuli (eno zapolnjeno s prahom in drugo s tekočino), ki bi lahko sodili v sklop nekdanje bližnje partizanske bolnišnice Kremen, ki je od jame oddaljena dobrih 400 m zračne razdalje.

Prvi terenski ogled jame strokovnjakov Zavoda in Dolenjskega muzeja Novo mesto je razkril, da najdbi nista osamljeni. Nasprotno, že površen pogled po dnu enopros- torne dvorane, ki se odpira za ozkim vhodom v pobočju vrtače, je pokazal sledove

Arheološka ekipa med delom, tokrat v jamskem okolju. FOTO MARKO PRŠINA

² Mervič, Uroš, 2009. Nedokončane zadeve na Kočevskem rogu. Objavljeno 19. 5. 2009 [citirano 30. 1. 2012]. Dostopno na svetovnem spletu: www.jknm.si/si/?id=72&l=2009.

prirejenega jamskega zatočišča. Med stenami je bilo zagozdeno leseno bruno z zabiti-mi žebli v njem, bruna so urejeno ležala tudi po dnu dvorane. Ob njenem robu smo prepoznali močno preperle deske ter kovinske in keramične predmete. Med ostanki listja in zemlje po dnu pa smo zaznali številne ostanke sanitetnega materiala ... Vse je kazalo, da je jama nedotaknjena – razen jamarjev, ki so v jamo vstopili pred kratkim, v njej že desetletja ni bilo človeka.

Zgodovinsko ozadje³

Partizanska vojska je že od začetka morala poskrbeti tudi za svoje ranjene borce. V začetku so jih zdravili v bolnišnicah v Ljubljani ali na domovih zanesljivih sodelavcev. Že spomladi 1942 pa je na Daleč hribu nad Kočevskimi Poljanami v nekdanji Auerspergovi lovski koči začela z delom prva partizanska bolnišnica, ki je delovala le med junijem in avgustom 1942. Mogočni roški gozdovi so nato postopoma nudili zavetje številnim skritim bolnišnicam, saj jih je med letoma 1942 in 1945 na tem območju delovalo več kot dvajset. Za svoje delo so v bolnišnicah potrebovali veliko sanitetnega materiala, ki so ga v začetku pridobivali pri svojih podpornikih v lekarnah ali jemali italijanski vojski. Po njihovi kapitulaciji 1943 je partizanska vojska poleg orožja in druge opreme pridobila tudi večje količine sanitetnega materiala. Za njegovo varno shranjevanje so uporabili skrite lokacije na Kočevskem rogu, skrb zanje pa je prevzela jeseni 1943 ustanovljena t. i. Partizanska lekarna s sedežem v Črnomlju. Poleg zalog, ki so jih dobili ob kapitulaciji Italije, so sanitetni material dobivali tudi od zaveznikov in z nakupi po lekarnah v Novem mestu, Ljubljani, Zagrebu, Trstu in celo v Milanu.

Različno stekleno posodje, ampule, epruvete, ... FOTO MARKO PRŠINA

³ Poglavje je prispevek Judite Podgornik Zaletelj, prof. zgod. in soc. ZVKDS, OE Novo mesto.

Lekarna je potreben sanitetni material sproti dobavljala skritim bolnišnicam in drugim vojaškim enotam. Zaradi varnosti so del lekarne preselili v Sredgoro pod Mirno goro, skrita skladišča sanitetnega materiala pa so bila v bunkerjih na pobočjih nad to opuščeno kočevarsko vasjo. Bližnja partizanska bolnišnica Kremen, ki je delovala le kratek čas (ukinjena januarja 1945), je bila po arhivskih virih popolnoma izpraznjena, zato najdeni material po vsej verjetnosti ni pripadal tej bolnišnici.

Delo v jami

Ob našem naslednjem obisku jame, ki smo jo delovno poimenovali Partizanska lekarna, smo poskušali locirati, pobrati in iznesti iz jame vse najdbe, vendar je bila njihova količina tolikšna, da smo delo prekinili. Prednost smo zato dali dokumentiranju – jamo smo izmerili ter pobrali površinske steklene in kovinske najdbe (ampule, epruvete, ...), njihove točne lege pa označili na tlorisni skici v merilu 1 : 20. V jami smo nedotaknjenih pustili devet označenih najdb, za katere smo imeli namen izdelati in situ video dokumentacijo. Na Zavodu smo namreč ocenili, da gre za izjemne najdbe iz naše polpretekle zgodovine, zato smo sledili ideji, da bi o jami, najdbah v njej ter o okoliščinah, ki so privedla do tovrstne rabe jamskega objekta, pripravili dokumentarec. Na tem mestu se je zato izvajanje delovnega načrta močno upočasnilo, saj smo dlje časa iskali producenta, ki bi med drugim zagotovil ustrezna finančna sredstva. Ob tem je zelo zgovorna zaznamba v Zavodovem arhivu: »Pripravljenost za snemanje je velika, možnost financiranja pa majhna.« Zadani etapni cilj smo uspeli uresničiti šele avgusta naslednje leto, ko je ekipa Studia Vrtnec v HD tehniki posnela video gradivo

Ampule, morfij, igle, steklenički, »goska«, brizgi, ... FOTO MARKO PRŠINA

za načrtovan dokumentarec. Posneli so tudi izjave dveh prvih raziskovalcev jame (Uroš Mervič, Anton Tramte), ekipo, ki je pobirala površinske najdbe v jami (snemalec Klemen Mihalič), nekdanjo kočevarsko vas Sredgora ter ostanke partizanske bolnice Kremen pri Mirni gori. Ko smo površinske najdbe shranili na varno mesto, se je naslednji dan Zavodova ekipa pod vodstvom dipl. arheologa Danila Breščaka lotila podrobnega pregleda jamskega dna ter še posebej prekopavanja celotnega nasipnega stožca v smeri od dna proti jamskemu izhodu. Presenečeni smo imeli kaj videti – po celodnevnom delu smo našli nekaj deset ampul različnih velikosti, oblik in vsebin, steklene brizge, injekcijske igle, raznovrstne stekleničke in drug droben (predvsem steklen) sanitetni material. Najdbe, ki so bile na različnih globinah (od 5 do 50 cm), so bile naključno porazdeljene praktično po vsem nasipnem stožcu. Vse okoliščine kažejo, da nismo naleteli na »urejeno lekarniško zbirko«, temveč na stanje po njenem praznjenju. Glede na njihovo razpršenost lahko celo sklepamo, da so morali lekarno v zelo kratkem času evakuirati, pri tem pa so dragoceno vsebino raztresli in pustili ležati po tleh ... Lahko pa bi šlo tudi za nespretnost tistih, ki so sanitetni material iznašali iz jame.

Obdelava gradiva

Pranju in čiščenju najdb v Zavodovih restavratorskih delavnicah je sledilo njihovo podrobno urejanje, tipološko razvrščanje ter oštevilčenje vrečk in škatel za njihovo shranjevanje. Posamezne sklope najdb (glede na njihov material) smo fotografirali ter tako poskrbeli za osnovno fotografsko dokumentacijo vseh najdb. Izdelan popis najdb smo zaključili z zaporedno številko 127, vendar je zaradi združevanja tipološko enakih najdb njihovo skupno število kar 334.

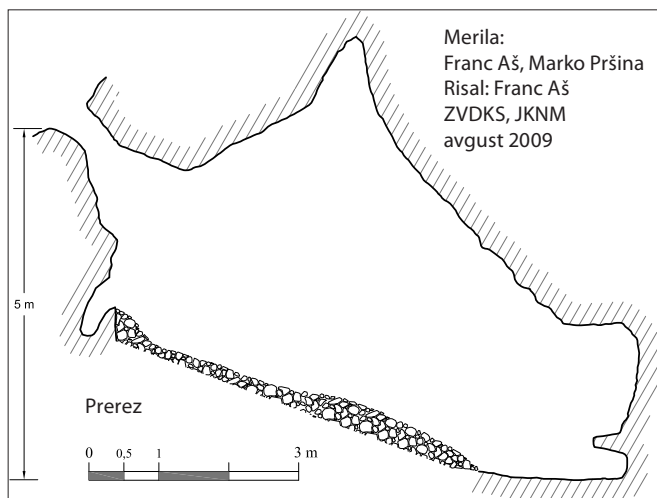

Izjemna zbirka ampul, različnih oblik, velikosti in vsebin. FOTO MARKO PRŠINA

Količinsko izstopa 136 ampul, od tega 124 napolnjenih s tekočino in 12 s praškasto snovjo. Sledijo jim epruvete (16), stekleničke (8) ter steklene menzure (5). Na mnogih ampulah je možno razbrati ime učinkovine in kot kaže, so vse italijanskega porekla. Na fragmentu steklenice iz temnorjavega stekla je napis ESERCITO ITALIANO (Italijanska vojska), na nekem drugem pa celo & MFC CO. (C)LEVELAND OHIO. Dragocene najdbe so še aluminijaste tube Morphina⁴ z iglo (4), ampuli z ohranjeno nitjo za šivanje ran, igli za tubo Morphina, dve injekcijski brizgi ter posamezna injekcijska igla. Med pomembnejše štejemo še albuminometer (merilec vsebnosti beljakovin v urinu), »goska« (moška posoda za uriniranje) ter ohranjena nit za šivanje ran. Preostale najdbe so različni pomožni predmeti ali njihovi deli – med njimi tudi takšni, ki jim njihove namembnosti nismo znali določiti. Zanimiva je tudi materialna pestrost najdb: steklo, kovina, keramika, plastika, usnje, prašek. Shranili smo tudi nekaj obdelanih kosov lesa in kosti, ki pa so po vsej verjetnosti ostanki v jami poginulih živali.

Zaključek

Sodelujoči smo poskrbeli za temeljno dokumentiranje dosedanjih postopkov (fotografsko in video gradivo). Urejene najdbe so začasno shranjene na Zavodu, končno mesto bodo po vsej verjetnosti dobile v pristojnem muzeju. Nadaljnje raziskovalno delo s pomočjo arhivskih in drugih virov, ki je v teku, pa bo jamo Partizanska lekarna natančneje umestilo v širši prostorski in časovni okvir. S tem ji bo, tako upamo, tudi podrobneje določilo njeno vlogo v času viharnega obdobja naše polpretekle zgodovine.

Sodelujoči pri projektu:

Uroš Mervič, Anton Tramte, Franci Vidmar (JKNN); Jadran Sterle (RTV SLO); Primož Kastelic, Klemen Mihalič (Studio Vrtinec); Jože Saje (Dolenjski muzej); Franc Aš, Danilo Breščak, Judita Podgornik Zaletelj, Marko Pršina, Martin Pungerčar, Nina Varjačič (ZVKDS, OE Novo mesto).

Jama pri bolnici Kremen, kat. št. 9710.

⁴ Morphin (morfij) je znan anestetik ameriške proizvodnje. Glej USN First Aid Kit Morphine Tartrate Box w/ 4 Syrettes [citirano 30. 1. 2012]. Dostopno na svetovnem spletu: <http://www.worthpoint.com/worthopedia/usn-first-aid-kit-morphine-tartrate-box-w-4>.